

Een brokje actualiteit: de restauratie van de vierkante toren te Wijk bij Duurstede is aangevangen

DOOR

J. G. N. RENAUD

Eindelijk wordt er dan toch een begin gemaakt met de consolidatie van de vierkante toren op de ruïne van Duurstede. Het oudste deel van het kasteel der heren van Abcoude/Zuylen dat zijn bestaan tot in onze dagen met moeite en zorg gerekt heeft, zal nu de zo hoognodige opknapbeurt ten deel vallen. Een echte woontoren (donjon) uit de tweede helft van de dertiende eeuw (!) en waarschijnlijk de oudste in zijn soort staande in het gebied van de Kromme Rijn en Langbroeker Wetering. Wat heeft het lang geduurd, voordat dit eerbiedwaardig overblijfsel en hoogst belangwekkende voorbeeld van de 13de-eeuwse kasteel-architectuur zó onder handen genomen zal worden, dat het steeds voortschrijdende verval weer eens effectief teruggedrongen wordt. Reeds weer 6 jaar geleden eindigde een verhandeling over het kasteel Duurstede in een speciaal nummer van "Spiegel Historiaal" met de verzuchting:

"Maar het oudste deel van het kasteel, de op zich uitermate belangwekkende vierkante toren, zeldzaam architectonisch overblijfsel uit de tweede helft van de 13de eeuw, wacht nog steeds op zijn herstel."

Zeker, de befaamde architect P. J. H. Cuypers heeft een goede honderd jaar geleden (sic!) al het een en ander laten doen om de toren voor ondergang te behoeden. Het betekende in feite niet veel meer dan het bekende doekje voor het bloeden.

De ingrijpende herstellingen onder wijlen architect C. W. Royaards, in 1943 aangevangen, betroffen in hoofdzaak de (ronde) Bourgondische toren. Aan de vierkante werden, in afwachting van een ingrijpende restauratie, wat voorlopige voorzieningen getroffen. Maar daar bleef het helaas bij.

In de hoop de consolidatie écht op gang te krijgen gaf de Utrechtse Kastelen Stichting in 1972 een groep Delft-

Oude luchtfoto van de ruïne Duurstede.
(Foto KLM Aerocarto)

se studenten van de afd. Bouwkunde, sectie Restauratie de opdracht de toren zo volledig mogelijk op te meten en te documenteren. Er is toen veel bouwhistorisch onderzoek verricht, dat achteraf toch wel zijn vruchten heeft afgeworpen. De leider van de zojuist aangevangen werkzaamheden, architect Meulenbelt uit Utrecht, zal er ongetwijfeld een dankbaar gebruik van maken.

De Fransen van 1672 hebben veel op hun geweten, maar de vernieling van het kasteel wordt hen ten onrechte aangewreven. Het kasteel is gewoon vervallen bij gebrek aan onderhoud. De Staten van Utrecht hadden er geen belangstelling voor en verzuimden maar al te grif gelden voor noodzakelijke reparaties ter beschikking te stellen. Er bestonden nog geen organisaties die de overheid min of meer vriendelijk aan haar verplichtingen herinnerden. Het is trouwens de vraag, of de Staten van Utrecht een (morele) verplichting zouden hebben erkend.

In 1852 werden de bouwvallen benevens 7 bunder grond aan het stadje overgedragen; het was de bedoeling, dat er rond de restanten van het kasteel een wandelpark zou komen. Dat kwam er dan ook, aangelegd onder leiding van de bekende tuinarchitect J. D. Zocher (1790-1870).

Tijdens de jaren 1943-1945 is er vanwege de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een onderzoek uitgevoerd, dat veel gegevens opleverde over de bouwgeschiedenis van het kasteel. Zo kwam ondubbelzinnig vast te staan, dat de vierkante toren het oudste deel van de aanleg uitmaakte. Onder het kasteel verborg zich geen Romeins castellum of Frankische gravenburcht; de Noormannen hadden hier niets onbehoorlijks uitgehaald. Het kasteel staat op een aanwas van de rivier. Rijn of Lek? Alles pleit voor de Rijn; volgens oude schippers uit Wijk bij Duurstede verwisselt de rivier juist vóór het kasteel de naam Rijn voor Lek.

De bouwkundige ontwikkeling moet volgens de bouwhistorische en archeologische gegevens met de vierkante toren begonnen zijn. Die was er dan ook helemaal op ingericht om op zich als versterking en woonstede te fungeren. De ingang lag hoog boven de begane grond, in de westgevel. Nu is dat de naar het binnenplein gekeerde wand van de toren. Bedoelde toegang bevindt zich nu zo'n goede 8 meter boven de bestrating van het plein. We dienen daarbij wel in aanmerking te nemen, dat we momenteel eigenlijk op kelderniveau verkeren. De hoofdverdieping lag in de middeleeuwen tussen de twee en drie meter hoger. Maar ook toen bevond zich de deur toch nog op een goede vijf meter boven het loopvlak.

Men kwam binnen op de hoofdverdieping; de sporen van een stookplaats in het metselwerk verraden, dat het vertrek verwarmd kon worden. De muurtrap – in de dikte van de noordwand uitgespaard – naar de trans be-

gint op deze woonlaag; de waterput in de zuidoosthoek blijkt alleen vanaf deze verdieping te benutten; een uitsparing in de ruim 2,60 m dikke zuidwand zou als bedstede te bezigen zijn en een broodoventje in de dikte van de oostmuur stelde de bewoners in staat de broodvoorziening veilig te stellen in tijden van onrust en direct gevaar. De nagenoeg vierkante ruimte van 6,30 × 6,30 m is overdekt met een koepelgewelf, voorzien van diagonaal gespannen ribben.

Onder de woonruimte bevond zich een kelder, eveneens aanvankelijk overdekt met een koepelgewelf. Deze kelderruimte was niet voorzien van vensters; lucht en een beetje licht konden hier slechts moeizaam toetreden via een koker, die schuin door het muurwerk vanuit de kelder omhoog klom.

De toren is nu door een plat dak overdekt, dat óver het geribde koepelgewelf ligt. Het muurwerk, dat men als een borstwering zou kunnen beschouwen, dateert waarschijnlijk uit de 15de eeuw en we weten dus niet, of er rond 1300 nog een derde woonlaag is geweest. Het kan ook heel goed zijn, dat zich ter hoogte van de huidige omloop de kap met de zolders heeft bevonden. De muurtrap kwam in ieder geval uit op een afzonderlijk torentje van waaruit men die zolders en de torentrans kon betreden.

We mogen verwachten, dat de toren met kantelen bekrond is geweest, zoals die bij de restauratie weer op de woontoren van Lunenburg – aan de Langbroeker Wetering – zijn aangebracht. Even waarschijnlijk is het dat deze kantelenrij op een uitgemetselde boogfries rustte, zodat de kantelen de muurvlakken overkraagden. Sommige oude afbeeldingen doen iets van die boogfries vermoeden, maar duidelijk herkenbaar is het verschijnsel niet.

Spoedig moet de toren omgeven zijn door schildmuren; het zwaartepunt van de bewoning kwam buiten de toren in woongebouwen langs de oostelijke en zuidelijke ringmuur te liggen. Aan de westzijde zal zich de grote zaal bevonden hebben. Tegen de gebruikelijke schema's in werd de donjon niet tot hoektoren van het vergrote kasteel. Reden genoeg om Duurstede als een bijzonder verschijnsel in de 13de/14de-eeuwse kasteelbouw te beschouwen en verheugd te zijn over het komende herstel.

Amersfoort, medio 1984.

Literatuur

Dekker, C. – *Het Kromme Rijngebied in de Middeleeuwen*, De Walburg Pers, Zutphen 1983.

Kransberg, Doriann en Mils, Hans – *Kastelengids van Nederland, Middeleeuwen*, p. 78 en 79, 2de druk, Haarlem 1979.

Renaud, J. G. N. – Het kasteel Duurstede, in *Spiegel Historiae*, april 1978, p. 328 vlg.

Sterk, J. – *Philips van Bourgondië*, De Walburg Pers, Zutphen 1980.